

SPIRA VERONIKA

A MAGYAR OKTATÁSI RENDSZER NÉHÁNY MEGOLDÁSRA VÁRÓ PROBLÉMÁJÁRÓL

Fővárosi Pedagógiai Napok 2001.

Tisztelt Hölgyeim és Uraim, Kedves Kollégák!

A téma, amelyről szólni szeretnék, a magyar közoktatás néhány olyan alapvető problémája, amely bármilyen közoktatás-fejlesztési program, felzárkóztatás vagy hátránykompenzáció esetén szembe kell néznünk. Szembe kell néznünk akkor is, ha egy-egy iskola helyi tantervét készítjük el, akkor is, ha helyi, megyei, fővárosi vagy országos fejlesztési tervet készítünk, oktatáspolitikai koncepciót alkotunk.

Meggyőződésem, hogy a magyar oktatás ma a jelen és a jövő kihívásainak csupán részlegesen, felemásan tud megfelelni. Mi ez a kihívás? A fejlett ipari országokban, de nálunk is a 60-as, 70-es évek folyamán **a középfokú oktatás a tömegoktatás részévé vált,** majd fokozatosan **a felsőoktatás is megszűnt csupán az elit képzésének színhelyeként funkcionálni.** Az újabb és újabb nemzedékek egyre hosszabb ideig részesülnek képzésben, sőt ma már az egész életen át való tanulásról beszélünk. Ez a változás már önmagában arra kellett volna, hogy vezessen a hazai közoktatásban, hogy megtörténjen **az alap- és középfok funkciójának átgondolása.** Ez nem történt meg. Az oktatás e két szintjén a követelmények és az ismeretanyag még ma is úgy van kijelölve, mintha ott véget érne az adott korosztály oktatása, illetve, mintha még mindig csak az elit képzésére szolgálna, mintha nem a tömegoktatás része lenne.

Más oldalról, **az informatika korában,** amikor az ismeretszerzés forrásai és csatornái hallatlanul kiszélesedtek, a mi iskolarendszerünk, oktatási dokumentumaink ma is arra kényszerítik iskoláinkat és tanárainkat, hogy **korszerűtlen módszerekkel, az ismertszerzés fő forrásaként a tankönyvet és a tanárt állítsák a középpontba.** Nem is szólva arról, hogy korunkban a **tárgyi ismeretanyag elévülésének rátája hihetetlenül felgyorsult.** Mi pedig tanuláson még mindig elsősorban az ismeretanyag nagy mennyiségének mechanikus memorizálását értjük. Mindezek a változások (a tömegoktatás térnyerés, az információrobbanás) a fejlett ipari országokban, sőt a felzárkózó térségekben is jelentős átalakulást hozott, míg ez nem mondható el Magyarországról.

Meggyőződésem, hogy miközben jelentős átalakulás és modernizáció ment végbe az élet minden területén, az oktatásban elmaradt a rendszerváltás, sőt, azok **a modernizáció felé mutató lépések, amelyeket az előző két kormány megtett, a mai visszavette.** A kerettantervek, a 8+4-es iskolaszervezet megmerevítése, a sulinet-program befagyasztása, a szakképzés bizonytalanná tétele mind olyan körülményeket teremtettek, amelyek **a 15-20 évvel ezelőtti, már akkor is korszerűtlen állapotokat hozták vissza, sőt néhány vonatkozásban még ahhoz képest is visszalépést tapasztalhatunk** (szakképzés helyzete, az iskola és a tanár szabadsága). **A központosítás, a bizalmatlanság, a mindent ellenőrizni akarás, a szakma és a társadalom kiskorúsítása az állami felelősségre hivatkozással visszaveszi azt a modernizációt is, amely a rendszerváltás utáni első nyolc évben**

végbement. Az oktatásért nem a kormányzat egyedül a felelős, hanem az oktatás minden résztvevője, a fenntartók, a pedagógusok, a szülők, a diákok. A felelősség megosztása annál is helyénvalóbb, hiszen **végre magunk mögött kellene hagyni azt a hamis felfogást, hogy az állam, és az államot négy évre megtestesítő kormány mintegy adakozik és parancsol a társadalomnak.** A parlamentet szabad polgárok választják az ügyeik intézésére és a saját pénzükhöz a társadalom javára történő felhasználásra. Ebből a társadalmat kizárni visszavezet **a puha és kevésbé diktatúrához. Pártállam nemcsak egypártrendszerben lehetséges, hanem van többpárti pártállam is. Nem volna jó, ha afelé tartanánk.** Meggyőződésem, hogy az oktatás modernizációja is csak konszenzusos demokráciával, a résztvevők bevonásával lehetséges. Ellenkező esetben csak stagnálás következhet be. **Minél erőszakosabb az állam, a pedagógusok annál inkább a zárt ajtóik mögött dolgoznak, úgy, ahogy jónak látják.** Ez az állapot pedig csak ritkán eredményezhet mást, ahogy a rendszerváltás előtti évtizedek mutatják, mint értékörzést, és kevés modernizációt. A magyar oktatásnak pedig egyaránt szüksége van az értékörzésre és a modernizációra, mégpedig **felkészült, motivált, együttműködésre kész, alkotni engedett pedagógusok munkája** nyomán.

Hogyan is működik a központosítás? Most nem az oktatásirányítási dokumentumokon vagy a kerettantervek mindenki által tapasztalt példáján világítanám meg, hanem **paradigmaként nézzünk egy kevésbé ismert, nyilvánosság előtt alig elemzett példáját, a közoktatás-fejlesztési közalapítványok működtetését.** A központosítás a Közoktatásfejlesztési Közalapítványok helyzetét is jelentősen megváltoztatta az elmúlt három évben. A közalapítványok feladata a törvény szerint a megyei illetve a fővárosi középtávú fejlesztési tervében kitűzött feladatok végrehajtása. Ennek a lényege az, hogy helyben kell kitűzni a korszerűsítés főbb irányait, prioritásait, és azokat kell végrehajtani részben helyi forrásokból, részben a közalapítványokon keresztül központi forrásokból. **Hogyan kérdőjelezi meg, korlátozza a kormány a helyi autonómiát a közalapítványok esetében?** Maga jelöli ki a feladatokat, amire a pénzt adja. Ez a **hatáskör elvonást** jelent, **ez a bizalmatlanság jele, a helyi felelősségvállalás korlátozása.** Egyúttal **a törvény megkerülése** és pénzelvonás is a helyi feladatoktól. De ez még nem minden. Ugyanis ezek a központosított feladatok kormányrendeletek által a fenntartók, önkormányzatok számára kötelezően kijelölt fejlesztési feladatok. Tehát ezek finanszírozása is központi feladat. A pénzt pedig oda kellene telepíteni, ahová a feladatot leosztották. **A kétharmados önkormányzati törvény szerint ugyanis minden új feladathoz új forrást kell biztosítani** a kormányzatnak az önkormányzatok számára. E forrásokat azonban a feladatok címzettjei nem kapják meg, annak ellenére, hogy a végrehajtás felelőssége az övék. A szükséges pénz egy töredéke a közalapítványokhoz kerül, hogy osszák szét. De nem a feladatok címzettjeinek, vagyis az önkormányzatoknak. Ezt nem is tehetnék, hiszen ezt a törvény tiltja, hanem maguk az intézmények pályázhatnak a forrásokra. Így a közalapítványoknak juttatott pénz egyrészt **megnyirbálja a közalapítványok autonómiáját, elvonja a forrásokat a helyi fejlesztésektől, a leosztott forrásokat olyan országos programokra kapják, amelyek finanszírozása az állam feladata lenne,** és az önkormányzatoknak kellene közvetlenül megkapniuk. Ez a gyakorlat az önkormányzatok mozgásterét is csökkenti, mert nemcsak a pénzt nem kapja meg, de még a döntés jogában is korlátozva van, amikor a feje fölött átnyúlva közvetlenül az intézményekhez kerül a pénz. **Tehát szűkülő források, szűkülő autonómia, szűkülő modernizációs lehetőségek, különös technikával értelmezett törvények.** Íme, kicsiben a paradigma: **modernizáció helyett visszalépés a pártállami gondolkodáshoz.**

Szemünk előtt vált és válik diszfunkcionálissá oktatási rendszerünk, szembe kell néznünk azzal a ténnyel, hogy **a magyar közoktatásnak mind a tartalma, mind az oktatás módszerei elavultak**, korszerűtlenek.

Mit jelent ez? Azt, hogy **a világtendenciákkal ellentétes irányba haladunk**. A NAT, de még inkább a kerettantervek, az érettségi és felvételi követelmények hatalmas ismeretanyagot tesznek kötelezővé. Ezért a tanórán nálunk elsősorban **a tanár dolgozik**. Az órára készülve ő gyűjti össze, rendszerezi, értelmezi, didaktizálja **az ismeretanyagot és a diákoknak készen és lekerítve átadja**. **Milyen a korszerű iskola? Ennek éppen a fordítottja**: a tanár megtervezi, megszervezi, majd értékeli a munkát, a tudás megszerzése a megfelelő segédanyagok feldolgozásával és a megfelelő szervezeti formák között, a diák feladata. **A korszerű iskolában a diák megtanulja az önálló ismeretszerzés korszerű technikáit**. **Nálunk a diák feladata, hogy figyeljen, jegyzeteljen, másoljon a tábláról stb.** Az így szervezett tanulási-tanítási folyamat **súlyos fegyelmezési problémákhoz, iskolai kudarcokhoz, lemorzsolódáshoz vezet**. A gyerekeket pedig nem lehet leváltani. A mai gyerekeket nem lehet a régi módszerekkel, a régi követelmények alapján eredményesen oktatni.

Tudomásul kell vennünk, hogyha a tanuló maga dolgozik, nemcsak ismeretanyagot sajátít el, de tanulási, ismeretszerzési technikát is tanul, egyben a szocializációja is eredményesebb, mert a felelőssége is nagyobb. Ha ezt nem vesszük tudomásul, akkor az oktatásügyön messze túlmutató társadalmi problémák közepén találjuk magunkat.

A magyar oktatási rendszer, a magyar közoktatás másik súlyos problémája, hogy rendkívül **szegregált**. Egy-egy iskolába nagyon hasonló képességű és szociális háttérű gyerekek járnak. Ez pedig az egyik fő akadálya a társadalmi méretű szocializációnak, a leszakadó rétegek integrációjának. Ha az egyes szociális rétegbe tartozók még gyermekkorukban sem ismerik meg egymást, hogyan képzelhető el társadalmi kohézió. Az elit iskolákba egészen más tanulók járnak, mint egy átlagos gimnáziumba. Egy jó hírű közgazdasági szakközépiskolába egészen más gyermekeket iratnak be, mint egy ipari szakközépiskolába vagy szakiskolába. A legszomorúbb azonban az, hogy **a szegregáció már az óvodában elkezdődik**, és az általános iskola alsó, majd felső tagozatán is érvényesül. Nagyobb településeken az intézmények között történik meg az elkülönülés, a kisebb településeken az intézményen belül. Ez utóbbi szokott nagyobb fel tünést kelteni. Valamennyien hallottunk kisebb településeket az a), b) és a c) osztályok közötti különbségtételről. Hallottunk arról, hogy **a roma tanulókat milyen diszkrimináció éri**, hogy a c) osztályokba kerülnek, vagy melléképületben vannak a tantermeik. Sokukat a kisegítőiskolákba irányítják. De arról kevesebb szó esik, hogy a **nagyobb településeken**, ahol sok iskola van, hogyan folyik a spontán szegregáció. Hiszen ezt **elfedi a szabad iskolaválasztás**. A magyar oktatásügy korszerűsítésnek ezt a szegregációt is kezelnie kell. Olyan országos és helyi programokra lenne szükség első lépésben, amely egyrészt a tehetséggondozást, másrészt **a felzárkóztatást, az esélyteremtést már az óvodás kor elején megkezdi**. E tekintetben **az egyházak sem váltották be a hozzájuk fűzött rendszerváltó reményeket**. **Az elesettek gyermekeinek iskoláztatásával kevesebbet vagy egyáltalán nem foglalkoznak, inkább a kiválókért, a nagyobb presztizsű társadalmi rétegek gyermekeiért folyó versenybe szálltak be**.

Az alapítványi iskoláknak ennél sokkal jobb a mérlegük. Számszerűen is a legtöbbjük a valamilyen szempontból **hátrányos helyzetű gyermekekkel foglalkozik** (magatartartási és beilleszkedési és tanulási zavarokkal küzdőkkel pl.) vagy az előző rendszerben tiltott **reformpedagógia módszereit és kultúráját gyakorolják és terjesztik**. Ezzel valóban a

kínálatot bővítik és műhelyeivé válnak egy korszerű pedagógiának. Ezek az iskolák azonban meggyőződés szerint alkotmányellenesen hátrányos megkülönböztetést szenvednek, de nemcsak ők, hanem az általuk nevelt gyerekek és családjuk is. Míg az önkormányzatok a szűkös állami normatívát saját forrásaikból, amelyek szintén közpénzek, ki tudják egészíteni, az egyházi iskoláknak az állam biztosítja szintén közpénzekből a különbözetet, addig **az alapítványi és magániskolák diákjai az állami normatíván túl semmilyen központi közpénzben nem részesülnek.**

Minden felmérés, statisztika azt a tapasztalatot erősíti, hogy az **iskolai kudarcok** nem csökkennek Magyarországon, hanem inkább növekednek. Már nem is a tölcsérszerűen felépülő iskolai rendszer a magyar oktatás legnagyobb problémája, ami még a 90-es évek elején alapvető baj volt (vagyis a magasabb iskolai, egyetemi képzést adó intézmények kis befogadóképessége), hanem **a középtájon kihulló, még a 8 osztályt sem befejező**, minden további tanulásra, képzésre esélytelen fiatalok számának megnövekedése. E probléma megoldására sem látható e pillanatban országos koncepció, remény a paradigmaváltásra.

Felvetődik azonban a kérdés, hogy amíg ezekkel a kérdésekkel országos léptékű oktatáspolitikai nem foglalkozik, **mi a teendő helyben.** Mit tehet az önkormányzat, a Közoktatás-fejlesztési Közalapítvány, az iskola, a pedagógus?

Sokat, de nem eleget. Az **önkormányzatoknak** olyan helyi oktatás-politikai koncepciót kell készíteniük, ami a helyi problémákat kezeli, szűkülő forrásaikból pedig ki kell egészíteniük az oktatásra szánt pénzeket. Foglalkozniuk kell a hátránykompenzációval, a felzárkóztatással, a tehetséggondozással. Amire csak kevés befolyásuk van, az az oktatás tartalmának a korszerűsítése. Még így is **sokat tehetnek a nyelvoktatás színvonalának emeléséért, a számítógép-ismeretek általánossá válásáért, az egészséges életmódra nevelés feltételeinek biztosításáért.** Fővárosi példákat idézek fel: Évek óta működik a fővárosi ösztöndíj program, amely több száz tanulónak nyújt anyagi segítséget, a hátránykompenzációs alap, a nyelvoktatást támogató pályázatok, a fővárosi tejakció, a módszertani, tartalmi modernizációt szolgáló alap stb. Évente több alapítványi iskolával kötünk közoktatási szerződést stb.

Hasonlókat tapasztalunk a **Fővárosi Közoktatásfejlesztési Közalapítvány** tevékenységében is, amely négy éves fennállása alatt számos olyan pályázatot irt ki, a romló körülmények ellenére, amelyek a helyi fejlesztést és a hátránykompenzációt szolgálják. Csak néhány pályázati témára utalnék, amely jól mutatja, hogy a közalapítvány érzékeli a magyar oktatásügy említett problémáit, és a maga eszközeivel ezeket orvosolni kívánja:

- a) Tanulási, magatartási és beilleszkedési zavarokkal küzdő gyerekek oktatásának, nevelésének segítése
- b) A tanulók hátrányos helyzetének kezelése középfokú intézményekben, kollégiumokban .
- c) Az iskolarendszertől korábban kiesett, hátrányos helyzetű tanulókorú fiatalok esélynövelése.
- d) Az európai integrációhoz kapcsolódó feladatok támogatása.
- e) Egészséges életmódra nevelés.

Van kulturális programok támogatása, operabérlet, Shakespeare-sorozat megtekintésének támogatása kollégisták és állami gondoskodásban élők számára, szakképesítéshez jutás támogatása, idegen nyelvek tanulását elősegítő infrastruktúra beszerzése, a sulinet-programból kimaradtak bekapcsolása az informatikai képzésbe az internet hozzáférés

kiépítésével, rendszergazda-képzés, romatanulók lemorzsolódását megelőző, továbbtanulásukat segítő pályázat stb.

Mit tehetnek az iskolák, a pedagógusok? Mindenekelőtt fontos, hogy saját tapasztalataikat feldolgozzák, reflektálják. Sajnos a **tanárképzés** sincs még felkészülve arra, hogy a tömegoktatás korszerű módszereivel megismertesse a tanárjelölteket. A gyakorló tanároknak azonban már számos tapasztalatuk halmozódott fel. Ezeket érdemes összegyűjteni és alkalmazni. A **korszerű tanár-továbbképzések**, amelyek nemzetközi kontextusban mutatják be az oktatás új irányait, mindenképpen érdemes figyelemmel kísérni. Ebben a megújult **Fővárosi Pedagógiai Intézet** is segítséget tud nyújtani, mint a főváros szakmai szolgáltató intézménye. A fővárosi iskolahálózatban nem ritka diákcseres programok is jó alkalmat adnak **más országok oktatási-nevelési gyakorlatának megismerésére**, korszerű **szakirodalom** megismerésére.

Amíg az országos szintű problémák, amelyekről szóltunk, nem oldódnak meg, vagy legalábbis korszerű koncepció nem születik orvoslásukra a megfelelő pénzügyi fedezet biztosításával, addig **helyben**, az önkormányzatok, az intézmények, a közalapítványok szintjén kell megtennünk mindent, amire kompetenciánk, erőnk és lehetőségünk van.

Addig is kívánok minden résztvevőnek sok használható tapasztalatot e rendezvénysorozat programjain.

Fővárosi Pedagógiai Napok